

«ЧОРНІЄ НІЧ, ДЕ ВЧОРА ДЕНЬ ХОДИВ» (КОНТРАСТИВИ В ПОЕЗІЇ М. ВІНГРАНОВСЬКОГО)

Поезії Миколи Вінграновського притаманна надзвичайна емоційність, суб'єктивність переживань, загострене відчуття краси й свободи. Високу частотність у мовно-художній картині світу поета мають антонімічні лексеми, що є свідченням постійних зіткнень ідеального й реального, земного й небесного, радісного й сумного.

У віршованих творах наявні контрастиви, що виконують різноманітні семантичні функції: характеризують поведінку й характер індивідуума, психічний стан, емоції, дії та стосунки з іншими людьми, номінують полярні предмети, явища й процеси об'єктивної дійсності.

Помітне місце в поетичному словнику М. Вінграновського посідають антонімічно-синонімічні парадигми на означення по-

лярних почуттів, душевного стану індивідуума, психічних процесів або емоцій (*любов — ненависть, зненависть; радість — горе, страждання, плач; щастя — нещастя, горе, біль, печаль, плач; любити — ненавидіти; сміятися, засміятися, посміхатися — плакати, заплакати, журитися; радіти — журитися, плакати та ін.*). Напр.: *Ви чуєте? Це мій народ — як сіль,/ Як хрест і плоть мого життя і віку,/ І тому доля моя, **щастя** моє, **біль**/ Йому належать звіку і довіку* (тут і далі цитуємо за виданням: Вінграновський М. С. *Вибрані твори*/ Передмова Л. М. Талалая. — К.: Дніпро, 2004); *Як мало **ненавидіти й любити!**/ І як багато жити, щоб тільки жити; Не видивляюся, не тішусь, не **радію**,/ Не плачу, не бентежусь, не **журюсь**,/ Захолодію-позахолодію,/ Піду-розтану і не повернусь.*

У віршованих контекстах номінації полярних почуттів, психічних процесів або емоцій виконують функції живих істот, до яких звертаються: *Прощай, **любов**, і **зненависть**, і **горе!**/ Прощайте, думи! **Щастя** і **жалі!**/ Мене до себе первозданно **горе**/ Дніпророжденний світ мій на землі.*

Персоніфіковані образи характеризують душевний стан ліричного героя: *Ти вся — із **щастя!** І з тобою/ Ще не вітається **печаль**,/ Та біль з розлукою німою,/ І нелюбові чорна даль; Дивись: моря. Дивись: мій погляд — поле./ В легкій руці легке перо ячить,/ І степ за полем, **щастя** попід **болем**,/ Попід тихеньким **болем**, що мовчить.*

Зафіксовані в поетичних творах антонімічно-синонімічні парадигми свідчать про значно більшу варіативність мовно-змістових форм для вираження негативного оцінного змісту, ніж позитивного. Цей факт можна пояснити природною реакцією людини на явища негативного характеру: вони більше запам'ятовуються, вражають і болять людині.

Характерною ознакою ідіолекту М. Вінграновського є кількоступеневі протиставлення, зумовлені ритмічною природою віршової мови, а також намаганням у часткових протиставленнях передати цілісний контрастний образ: *Красо моя! **Вкраїночко** моя!/ Ну що мені робити — я не знаю!/ То **прилечу**, то знову **відлітаю**,/ А день за днем і **гасне і сія**...; І час **гойдається**, і **гори**,/ І **день**, і **ніч**, і **щастя** й **горе** —/ Чи не **гойдаємось** і ми?; *Кажу ж, кажу ж у звітреному сні/ У **зимі**, в **осені**, у**

*літі, у весні:/ Весною, літом, восени, зимою/ Дві білих пісні
рук твоїх зі мною.*

В основі часткових протиставлень, крім симетричних антонімічних пар, компонентам яких властива семантична однорідність, засвідчені також асиметричні антоніми, складники яких містять семантичні відтінки, що підсилюють чи послаблюють значення протиставлюваних лексем, репрезентують різний ступінь вияву ознаки: *Мовляв, каміння — не вода./ Нещастя — щастя. Радість — горе./ Зажура — сміх. А сміх — біда./ Зозуля — півень. Крапля — море.*

Поезії властиві такі асиметричні антонімічні пари: *новий — древній (новий — старий), колиска — крематорій (народження — смерть), молодість — сивина (молодість — старість), живі — загиблі (живі — мертві), світанний — вечоровий (ранковий — вечірній)*, що дає змогу увиразнити певні полярні ознаки, властивості, дії. Приміром: *Тобі [море] ми з товариством сповідаємо/ І молодість свою, і сивину; ...Де цілує росу роса,/ Де дніпрова світанна повинь/ і на ластівці не згаса/ Молодий вечоровий промінь.*

Джерелом додаткової експресії в поетичних текстах є багатозначні лексеми, що репрезентують прямі чи переносні полярні значення. Метафоричні перенесення відбивають семантичну двоплановість компонентів лексичних опозицій. У поезії М. Вінграновського зафіксовано субстантивні, атрибутивні й дієслівні індивідуально-авторські метафори, утворені на основі контрастних лексем. Із-поміж субстантивних метафор виокремлюємо: ті, що означають почуття, емоції та стан людини (*радість, смуток, кохання, туга* тощо). Їхню основу становлять антонімічні лексеми, пор.: *небо зустрічі й розлуки; свято засинання й просинання; душі світання, сутінку печалі; шлях і щастя і біди*, пор.: *Де не повернешся — кругом у світі ти.../ Душі світання, сутінку печалі.*

Атрибутивні метафори, основну роль у структурі яких відіграють семантично протиставлювані прикметники, ґрунтуються на опозиціях: *безсмертні — вмирущі* (слова); *гіркі — солодкі* (образи); *старі — молоді* (сни); *сьогоднішні — вчораїшні* (очі) — *Це ти? Це ти. Спасибі... Я журуюсь./ Проходь. Сідай. У дні*

оці і ночі/ **Вчорашніми** очима я дивлюсь/ В твої **сьогоднішні** передвечірні очі.

Для ідіолекту М. Вінграновського характерні атрибутивні метафори, побудовані на асиметричних антонімах *молоденький* — *старий*: *І за руку **старе** горе/ Веде горе **молоденьке**; Гоїв, гоїв, давні гоїв рани,/ Як нові димлять вже, наче дим, —/ На **старі** на золоті кайдани/ **Молоденькі** впали кайдани; І говорить **старе** щастя/ **Молоденькому** на вухо:/ — Що лишилось нам робити,/ Як ми з горем помінялись!*

У передмові до книги поетового вибраного Л. Талалай зауважує, що *молоденький* — один з улюблених його епітетів, адже свій поетичний світ, у який радісно входити і в якому легко дихати, він творить для ідеального щастя. Демінутив *молоденький* репрезентує позитивне ставлення до висловлюваного.

Із-поміж дієслівних метафор, побудованих на переносному вживанні найменувань контрастних дій та процесів, засвідчено метафоричні сполучення, у яких традиційна для поетичної мови лексема *серце* поєднується з семантично протиставлюваними дієсловами. Дієслівні метафори передають суперечність душевного стану ліричного героя, психологізм його настроїв, вчинків: *Я вже спішу страждати і любить,/ Бо я не зчуєсь, як небо стало ближчим,/ Легкого цвіту срібнокрилі хвищі —/ Все, чим **сміється** **серце і болить**. Однак і в традиційній сполучуваності спостерігаємо індивідуально-авторські дієслівні метафори, в основі яких лежить опозиція *сміятися* — *плакати*: *Дівчина входить/ Іде і сіда за рояль/ Мить/ І **заплакали** пальці її/ Мить/ **Засміялися** пальці.**

Побудовані на переосмисленні явищ, метафоричні конструкції сприяють збагаченню поетичної мови образними засобами.

Образність може створюватися і вживанням одного з членів опозиції в прямому значенні, а другого — у переносному: *І кваплюсь я все зважить, відібрать,/ Щоб говорити точно, повнокрило./ Якби життя за мене **говорило**,/ Бажав би я усе життя **мовчати**...; А множество вже стало станом/ Позаду мене в небесах.../ Ія **заплакав** над лиманом,/ Де голубим **сміявся** птах! Протиставлювані дії *говорити* — *мовчати*, *сміятися* — *плакати* виявляють характерне для поетичного мовомислення*

чергування однозначних і багатозначних лексем із прямим та переносним значенням.

Широко представлені в поезії М. Вінграновського антонімічні лексеми, співвідносні з часовими поняттями. Сфера часу вербалізована такими опозиціями: *весною — восени, вчора — сьогодні, вчорашній — сьогоднішній, день — ніч, днюєте — ночуєте, зимою — літом, минуле — майбутнє, мить — вічність, ранок — вечір, удень — уночі* та ін.: *Вже все прощально. Я боюсь./ Боюсь **учора і сьогодні**; В цьому імені ви **днюєте й ночуєте**.*

Єдність людини й природи підкреслено в поетичних контекстах, побудованих на логіко-смисловому ототожненні ліричного героя й протиставлюваних частин доби: *Ти — **ранок мій, ти — південь мій і вечір**,/ Ти — ніч моя...*

Традиційним для поетичного словника М. Вінграновського є зіткнення контрастних лексем *живий — мертвий, жити — умирати, життя — смерть, народжуватися — умирати, безсмертний — вмирущий*, які доповнюють, увиразнюють позитивну і негативну оцінність: ***Життя** нема. **І смерть** — моя оселя./ І я не я. Це дух мій кружеля; Хвилину тому був я чародій./ Титан, володар, Бог тисячосилий! Віки гортав я, плакав і радів./ **Вмирав, народжувавсь і знов ставав я сивий**.*

У поетичних текстах М. Вінграновського зафіксовано такі стилістичні фігури, основу яких становлять антонімічні лексеми: а) акротези, що вживаються для підкресленого ствердження однієї з ознак, дій або одного з явищ об'єктивної дійсності через заперечення протилежних: *Цю жінку я люблю, і цю любов-лелеку/ **Не радістю** вкриваю, **а плачем**; Мені життям написано було/ **Не ненавидіти**, не клясти, **а любити**;* б) амфітези, у яких стверджуються обидві протиставлювані ознаки, дії чи обидва явища, результатом чого є повне охоплення всього класу предметів, усього явища та ін.: *Весна моєї вільної надії!/ Гінка тремтінь у промені дощу!/ **Як дні і ночі, як життя і Київ**,/ Тебе від себе я не відпущу; Але душа моя затерпла —/ Відкрилась голосом отим/ Дорога біла, середстєнна,/ Де йшлось **великим і малим**;* в) діатези, сутність яких полягає у стверженні середнього ступеня вияву ознаки, дії тощо через заперечення протилежних властивостей, дій та ін.:

*Попереду народження й прощання,/ Попереду минучість й не-
минучість,/ Шумить мені годин бистротекучість,/ Шумить
мені не перша, не остання...; Сюди, на Рось, не ближче і не
далі,/ На центр серця в плінучих літах.../ Мені і досі тут лю-
бов моя в печалі,/ І карі очі в золотих сльозах.*

Антоніми-домінанти в поетичних творах М. Вінграновського репрезентовано синтаксичними конструкціями, які виражають семантичні відношення кон'юнкції, диз'юнкції, протиставлення, зіставлення, заперечення, ототожнення протилежностей. Пор.: *Я люблю тебе. Хто ти?.. **Ночами і днями/ Ти важкими квітками** вивіла в мою кров; **Ця вже пора повільноплинна,** / Як біля вогнища в п'їтьмі, / Де слово пахне, як дитина, / Де вже не скажеш «так» та «ні»; **Ти хто — свобода чи полон,** / Бо голос твій — любові голос; **Коли не знаєш, хто ти, з ким, для чого,** / Коли в душі **ні доброго, ні злого,** — / Пропаща юність і життя пропаще.*

Антитези, образність яких ґрунтується на підкресленому протиставленні образів, понять, явищ, оцінок зображуваного, поет уживає для:

- створення контрастних образів: *Я мріяв всіх дівчат пере-
любити, / Я мріяв світ для них перетворити / І всіх людей на-
двоє розділити, / **Поганим** — вмерти, а **хорошим** — жити; Хоч
у вогні страждань, болінь і слів / Не тільки **друзів** — цїнять й
ворогів;*

- підкреслення контрасту зображуваних предметів і явищ об'єктивної дійсності: *Живу сама я за собою, / І за водою плине
день, / Спливає **день**, / Спливає **ніч**, і за тобою / Не чути вже
моїх пісень; На лист, на сніг, на квіт, на тіні, / У **шелест** і
нешелестінь / Стелить в душевному тремтінні / Солодку, юну
вашу тїнь;*

- передавання полярних емоцій: *Як мало **ненавидіти** й лю-
бити! / Як багато жити, щоб тільки жити; Ні, Батьківцино!
Не лише **стражданням** / Чи **радістю** я звернений до тебе!;*

- увиразнення іронічного ставлення до висловленого: *Яке
близнірство, Боже мій! / Яке близнірство захололе! / Будь про-
клят, о пузата доле, / Тих **ситих** слів **неситий** рїй.*

Отже, у поетичному словнику М. Вінграновського широко представлені антонімічні лексеми, які дають змогу схарактери-

зувати предмет із полярних сторін, об'єднати протилежності, передати суперечливу сутність людських думок і почуттів.